

Петро Шкраб'юк

ПОЖОВКЛІ КАРТИНКИ

"ТИХИЙ ДОН" М.ШОЛОХОВА І ГАЛИЧИНА

Завжди дивували знання життя, людської психології, а також точність, з якою автор відтворив перебіг подій та місця, де вони відбувалися. Так наче він був безпосереднім учасником тих подій і детально занотовував враження у щоденнику. В тому числі й перипетії першої світової війни. А Шолохов тоді мав лишень дев'ять років...

Село Лешнів на півночі Бродівського району. Колись це було містечко, як і сусіднє – Щуровичі (тепер у складі Радехівщини). До кордону з російською імперією – рукою подати: всього шість кілометрів. Саме в цих околицях у перших числах серпня 1914-го зав'язалися важкі бої, що переросли у всім знану Галицьку битву і завершилися окупацією нашого краю царськими військами. Опис деяких боїв знаходимо і в "Тихому Доні".

Головний герой роману Григорій Мелехов служив у 12-ому Донському козачому полку. Разом з прикордонною бригадою полк постійно базувався у Радзивиліві, що пізніше був перейменований на Червоноармійськ. Війна застала полк на маневрах коло Рівного. Козаки посідали у вагони, вивантажились на станції Верба, перейшли через історичне Берестечко, перетнули кордон. Це вже була Галичина, Бродівський повіт. Найближче – село Королівка: Передовий дозір з осторогою вступив у нього. Королівка геть знелюдніла, ніби вимерла. За селом – з пагорба – побачили Лешнів: "квадраты кварталов, кирпичные здания, разлив садов, шпиль костелов... По улицам, крохотные отсюда, сновали люди, прудили переулки, обозы, мельтешились конные".

У дозорі був Мелехов. "Григорий, шуря глаза, глядел из-под ладони; он различал даже серую, чужую окраску мундиров. Возле города бурели свежeverытые логова окопов, над ними кишели люди". Невдовзі до Королівки підтягнувся весь полк і розгорнув сотні в атаку. Назустріч засвітили кулі; застрочив скоростріл... Падали і козаки, і коні... От уже й шанці. Григорій проткнув пікою ворожого

воєка, що впритул вистрілив у нього... "Австрийці бежали в уллицы предместья". Вулицею поніс кінь і Григорія... Лешнів було здобуто. А звідси до Бродів – 19 кілометрів.

Львів з тривогою вслухався у повідомлення про бої в далекому повіті. Про це інформувало й "Діло". 13 серпня газета подала звіт "З поля війни коло Бродів", супроводивши його змістовими висновками-анонсами: "Завзята боротьба коло Лешнева. Наші ополченці положили око́ло 500 козаків, і разом з кіньми. Паніка в Бродах. Утеча і поворот назад".

Вже з цих слів видно, що "Діло" перебільшує втрати противника (донців) і героїзм оборонців. Бо справді, якщо вірити реляції, – а вона надійшла "від власного кореспондента на підставі оповідань очевидців", – то регулярного війська в цьому районі не було. А була група із 100 ополченців (ляндверів), 20 жандармів і "10 мужів скарбової сторожі". Вони й прийняли удар 300 козаків. І що ж? "Наші мали так добру позицію, що по кількох сальвах здесяткували москалів, які утікали до Митниці. Наші пігнали за ними і коло Королівки стрінулися з новим відділом козаків та почалася з обох боків остра пальба. Козаки знов подалися назад, а наші завернули до Лешнева. Зі сторони Митниці надтягнув сильний російський відділ з 500-600 мужа, а нашим прийшло в поміч лиш кільканайцять мужів скарбової сторожі зі Щуровиць".

І тільки тепер почалася оборона Лешнева. "Діло" не згадує про окопи, ані про вали 5-метрової висоти, за якими й засіли ляндвери. Донці змушені були спішуватися. Вали – а відтак і Лешнів – було взято аж тоді, коли росіяни приволокли декілька гармат і встановили на узвишші за півтора кілометра від Лешнева...

Не наша мета встановлювати достеменну вірогідність побойща під Лешневом. "Тихий Дон" – твір насамперед художній, а "Діло" – патріотична газета, котра жадала підбадьорити своїх читачів. Попри це, і там, і тут є чимало правди. Хоча б те, що, як пише М.Шолохов, полк пересік кордон опівдні і майже зразу ж вступив у бій. Це ж свідчить і "Діло": драма розігралася в суботу, близько 2 год. по-полудні. Найбільш промовистий такий епізод.

Вулицею поніс кінь Григорія. "Вдоль железной решетки сада, качаясь, обеспамятев, бежал австриец без винтовки, с кепи, зажатым в кулаке". Григорій опустил шаблю на скроню втікача, поранив, за кілька секунд рубонув ще раз. "Австриец упал, топыря руки, словно

поскользнувшись; глухо стукнули о камень мостовий половинки черепної коробки. Конь прыгнув, вынес Григорія на середину вулиці".

Страшна сцена... І найприсметніше, що цей факт підтверджує й "Діло". Оборонці Лешнева відступили у ближній Чорний ліс і далі — на Броди. "Остатні з наших бачили, як рос. офіцер захопив одного з наших лядверів і шаблею повалив його на вулиці".

Очевидець не розумівся на званнях, сплутав козака з офіцером, та й звіддала важко розпізнати. І не це основне. А те, про що сказано на самому початку. Себто: як міг Шолохов знати такі подробиці, коли під час описування подій йому було всього дев'ять літ?

ЯК УКРАЇНЦІ СУДИЛИ СЕНКЕВИЧА

12 квітня 1907 року студент філософії Львівського університету Мирослав Січинський застрілив намісника Галичини — польського графа Потоцького... Відлуння пострілів, передвиборна боротьба, інші події приглушили менш значну, але дуже симптоматичну історію. А вона теж перегукувалася з університетом, із студентством, до якого належав молодий месник, і — цілком несподівано — з іменем Генрика Сенкевича.

1907 року 62-літній Сенкевич вже був широко відомим письменником, автором багатьох творів. Особливо популярною була його історична трилогія "Огнем і мечем", "Потоп", "Пан Володійовський". У романі "Огнем і мечем" він, як відомо, вкрай тенденційно показав польсько-українські відносини періоду Визвольної війни нашого народу всередині XVII сторіччя.

Неприхильно наставлений до українства, цей апологет шляхти негативно поставився і до боротьби українського студентства за український університет.

19 листопада 1901 року. Студенти-українці проводять своє третє віче з попереднім порядком денним: рівноправність мов, заснування окремого українського університету, недовіра окремим викладачам-шовіністам. До того збиралися 1899 і 1900 рр. Але — поза університетом. На цей раз зійшлися у стінах альма-матері. Разом з ними Михайло Грушевський, Кирило Студинський, Станіслав Дністрянський. І три перші дівчини-студентки. Ректор і професори були обурені (вони ж заборонили віче), силою вдерлися до зали. їх привітали

свистом, криками "Ганьба!". Опісля всі академіки із співом "Ще не вмерла", "Не пора" відпроваджували колеґ-боґословів до бурси.

Вислід непослуху – припинення викладів, слідство. Тоді всі українці студенти – 640 чол. – покинули університет і вписалися в інші – у Відні, Кракові, Празі. Тільки Чернівецький відмовився прийняти бунтівників.

Сецесія студентів мала неабиякий резонанс в цілій Австро-Угорщині. В краї завирували віча. До Відня полетіли сотні петицій. Студентам заходилися збирати гроші. І на початок 1902-го вже нараховувалось 25 тисяч корон. Газети писали, що такого підйому, одушевлення серед гальцьких русинів не було ще ніколи. Чи могло це подобатися "правдивому польському патріотові"?

У березні 1906 року конфлікт спалахнув з новою силою, а особливої гостроти набрав у січні 1907-го. Студентів ув'язнили в тюрмі по вул. Баторія. Ті оголосили голодівку. Серед них – Петро Карманський, Іван Криґ'якевич, Олекса Черкавський, Осип Назарук, Мирослав Січинський... Всього 105 чол. У пресі зчинився шум. І голодуючих через чотири дні випустили. То сталося в неділю. Газета "Громадський голос" писала: "Наперед заїхало два вози ратункової лікарської станції і забрали кільканайцять найбільше обезсилених до шпиталю. Потому дорожками їхали менше-слабі, а решта в числі 50 йшла походом до Народної гостинниці. Здовж шпаліру, який творило кільканайцять тисяч людей, йшли студенти. На лиці кожного видно яркі сліди 4-денного голоду. Деяких мусять підтримувати товариші, бо вони ледво держаться на ногах".

На цьому тлі надто обурливою була стаття Сенкевича у віденському тижневику "Die Zeit". Письменник, за словами "Громадського голосу", писав, "що українські студенти під час голодівки їли печене м'ясо і попивали вином". І відгук не забарився. "Проти такого підлого поступку Сенкевича внесло 5 українських студентів іменем усіх голодуючих позов до суду" (це були Осип Назарук та його однопумці: Весоловський, Паламар, Черкавський, Левицький; всі, крім Паламаря-філософа, – правники). На їх прохання віденський адвокат д-р Вальтер Роде уклав акт оскарження на 19 сторінках машинопису. На березень 1908-го була призначена судова розправа. Всі з нетерпінням чекали процесу.

Повістка в суд... Сенкевич не сподівався такого повороту справи і, як сповіщав той же "Громадський голос", "захорував і розправу відрочено. В понеділок дня 18 мая відбулася друга розправа, і Сен-

кевич не прийшов, бо напудився гайдамаків, які зі "свяченими" чекали на нього в салі розправ... знов захорював і прислав навіть свідоцтва від лікарів".

І все ж суд звершився. Сенкевича боронили два адвокати – "але таки віденські міщухи не далися переконати о невинности того пана... і потвердили вину висміювання 11 голосами проти 1". Сенкевича було засуджено на місяць в'язниці або 300 корон (на вибір). Довелось оплатити і видатки на процес у сумі 3 тис. корон.

* * *

Мирослав Січинський відбував покарання в станіславівській тюрмі (вирок смерті йому замінили на 20-річне ув'язнення). Він був у числі голодуючих студентів. Довідавшись про перемогу друзів над Сенкевичем (ще до свого засуду), – зрадив. То була значна моральна сатисфакція. Молода українська інтелектуальна еліта, завтрашні творці нашої державності вчилися відстоювати свої права, гідність – і зброєю, і словом.

БУНІН, ГРУШЕВСЬКИЙ І БІЛЬШОВИКИ

Стокгольм. 10 грудня 1933 року. В Концертній Залі шведської столиці Іванові Буніну вручали Нобелівську премію. З-поміж російських літераторів Бунін удостоївся цієї найпрестижнішої нагороди перший. І не тільки за свою творчість. А, вочевидь, і за безкомпромісну громадянську позицію.

Кисловодськ. 24 листопада 1934 року. Після другої "операції" на простий карбункул, і не без допомоги НКВД, одійшов на той світ славнозвісний український історик і державний діяч Михайло Грушевський.

Дві визначні постаті. Один – представник панівної, другий – підневільної нації. Один – письменник, другий – вчений. Що між ними спільного? А те, що на обидвох впав кривавий відсвіт більшовизму. Та відбився на кожному по-різному.

Одеса. Заспокійливий плоскіт моря... Від літа 1918-го тут, в оселі приятеля, мешкали Буніни. Перед тим – Москва. Дружина письменника, Віра Миколаївна Буніна-Муромцева, заносила до щоденника (7 квітня, 1919): "Я хотя и не выхожу, но уже опускаю то "безвоздушье", которое всегда бывает при большевиках. Это чувство я испытывала в Москве в течение пяти месяцев, когда они еще не были так свирепы и кровожадны, как стали после нашего отъезда, но все же дышать было нечем". Тим-то геть, геть від них! "И я помню, как когда мы вырвались из их милого рая, то главная радость, радость легкого дыхания, прежде всего охватила нас. Я уж не говорю о том, что мы испытывали в Минске, Гомеле и, наконец, в Киеве, где была уже настоящая человеческая жизнь, какую мы знаем".

Одеса – це ще Україна. А Бунін любив її якоюсь незвичайно щемливою, атавістичною любов'ю, навіть, як зауважував 1917 року Горький, говорив із "легким хохлацким акцентом". Щоправда, прийде ще Україна, тим паче державницьке, для нього вже не існувало. Вона була для нього легендою, казкою, спомином про чарівно-бен-тежну минувшину... Іван Миколайович не міг збагнути, чому так нагло розпалася імперія; мучився, гадав зголоситися в добровольчу армію та уряд. "Ведь читать газеты и сидеть на месте – это пытка, ты и представить не можешь, как я страдаю" – зізнавався дружині в тій же Одесі. Незважаючи на це, він, аристократ духу й слова, не вступив ні в білу гвардію, ні, тим більше, не став на бік більшовиків, як це вчинили 40 тисяч царських (потім розстріляних) офіцерів, рятуючи "єдиную, неделимую".

А 26 січня 1920-го на пароплаві "Патрас" Буніни відпливли у Францію, в еміграцію. Сприйняти нав'язуваний штиками суспільний лад вони не могли, адже, як пересвідчилась Віра Миколаївна, "большевики же приносят с собой что-то новое, совершенно нестерпимое для человеческой природы. И мне странно видеть людей, которые искренне думают, что они, т.е. большевики, могут дать что-нибудь положительное, и ждут от них устройства жизни".

Як не прикро, до людей, що чекали від більшовиків чогось позитивного, належав і Грушевський.

Літо того 1920-го. Вже другий рік за межами України – в тихому чеському селі – перебував Михайло Сергійович. В тому ж селі зупинився й Олександр Шульгин, український дипломат. Він щойно повернувся з рідного краю, кожна новина звідти болісно ранила. А "Грушевський ставився до того зовсім по-філософськи", і його "байдужість глибоко драгувала мене". Аж потім, із розмов, Шульгин багато що зрозумів. Грушевський в уяві бачив занепад Римської імперії, античної культури, зародження християнства, що начебто перекреслювало всі попередні набутки. "І все ж на руїнах минулого створилося щось нове, щось позитивного: модерна культура. Хто знає, питався він себе, чи й большевизм не несе з собою щось нове? Може, і на цих руїнах виросте щось велике, може, справді опанує цей рух цілим світом, може, справді слід пристосувати українські національні інтереси до нових вимог життя? Може, це дасть задоволення народним масам, а коли ні, вони все одно це зметуть, і тоді треба бути на місці, на сторожі".

І Грушевський постановив повернутися на батьківщину. 7 березня 1924-го він з родиною прибув з Відня до Києва. "Безконечно прикро, що пішов Михайло Грушевський до цієї "Каноси". Яким великим промінням сів би його смертний образ, коли б він лишився твердим і непереможним борцем, – першим головою цілої непокірної нації... Не судилося".

Українська еміграція осудила те, що її лідер "знизився до порозуміння з справжніми катами". Дійсно. Хіба він не знав про нечуваний червоний терор, масові розстріли і т.д.? Хіба не читав комуністичних програм? Шульгин захоплювався гострим розумом та колосальною енергією Грушевського і водночас писав, що "якось дивно було бачити поруч з тим якимось фатальне нерозуміння найпростіших справ".

Плата за це – цькування у пресі, арешт у Москві (куди виїхав), допит у Харкові і фактичне вбивство. Хоч 66-річний емігрант був ще цілком здоровий, сповнений сили та задумів.

Дружина Грушевського Марія Сильвестрівна та донька Катерина плакали. Перед смертю Михайло Сергійович заповідав: "Якщо зі мною щось трапитися, вирушайте до Галичини. Не зоставайтеся з більшовиками". Він нарешті зрозумів їх.